Stručni rad

Diferencijacija nastave kao alat inkluzije romskih učenika u heterogenom razredu

Jasmina Blažon

Osnovna šola Frana Metelka Škocjan

Sažetak

U suvremenom odgojno-obrazovnom sustavu diferencijacija nastave predstavlja važan alat inkluzivnog poučavanja i uvažavanja različitosti učenika. Cilj ovoga rada jest prikazati mogućnosti diferencijacije nastave kao sredstva inkluzije romskih učenika u heterogenom razredu. Rad je oblikovan kao stručni i refleksivni prikaz pedagoške prakse, utemeljen na teorijskim spoznajama i primjerima iz školskog okruženja. Prikazuje se kako se diferencijacija može ostvarivati prilagodbom nastavnih uputa, učnih materijala, aktivnosti i vrednovanja. Zaključno se ističe da diferencijacija ne znači snižavanje obrazovnih kriterija, nego stvaranje pravednijih uvjeta učenja koji potiču aktivno sudjelovanje, samostalnost i napredovanje romskih učenika.

Ključne riječi: inkluzivno obrazovanje; pedagoška refleksija; pravednost u obrazovanju; romski učenici; školska praksa

1. Uvod

Razred je danas vrlo raznolik. Učenici se razlikuju prema predznanju, načinima učenja, interesima, ali i prema socijalnom i kulturnom okružju te poznavanju jezika. Zbog toga jedan način poučavanja ne može zadovoljiti potrebe svih učenika. Upravo zato diferencijacija nastave ima važnu ulogu jer omogućuje prilagodbu poučavanja različitim učenicima, a pritom svi rade prema istim ciljevima [4] [7]

U inkluzivnom obrazovanju diferencijacija pomaže u stvaranju pravednijih uvjeta učenja. To znači da se uvažavaju razlike među učenicima i potiče njihovo aktivno sudjelovanje u nastavi [1]. Inkluzija ne znači samo da su svi učenici u razredu, nego da mogu sudjelovati, osjećati se prihvaćeno i biti uspješni. Zato je važno prilagoditi sadržaje, način rada i vrednovanje kako bi svaki učenik mogao napredovati [9].

Posebnu pozornost treba posvetiti romskim učenicima, koji se često suočavaju s dodatnim izazovima. To uključuje, primjerice, slabije poznavanje jezika, manje predškolsko iskustvo ili drukčije životne okolnosti [2]. Važno je naglasiti da romski učenici nisu homogena skupina – među njima postoje velike razlike. Zato su fleksibilni i prilagođeni načini poučavanja posebno važni [6].

Cilj ovoga rada jest pokazati kako diferencijacija nastave može pomoći u uključivanju romskih učenika u razred. Rad se temelji na primjerima iz prakse. Kroz njih se prikazuje kako se nastava može prilagoditi putem sadržaja, aktivnosti i načina provjeravanja znanja. Posebno se naglašava važna uloga učitelja u stvaranju poticajnoga, sigurnog i uključivog razrednog okružja.

2. Teorijska polazišta

U teorijskom dijelu rada bit će prikazano što znači diferencijacija nastave i zašto je važna u radu s učenicima različitih sposobnosti i potreba. Posebna pozornost posvetit će se ulozi diferencijacije u inkluzivnom obrazovanju te njezinoj povezanosti s pravednim pristupom učenju. Također će se prikazati specifičnosti

rada s romskim učenicima i važnost prilagođenih pristupa u njihovom uključivanju u nastavni proces.

2.1. Diferencijacija nastave i inkluzija u razredu

Diferencijacija nastave znači prilagodbu poučavanja različitim potrebama, sposobnostima i interesima učenika, pri čemu svi učenici rade prema istim odgojno-obrazovnim ciljevima. Polazi od spoznaje da učenici ne uče na isti način niti istim tempom, zbog čega je važno koristiti različite metode rada, sadržaje i aktivnosti [7]. Takav pristup ne znači snižavanje kriterija, nego omogućuje da svaki učenik do cilja dođe na način koji mu najviše odgovara.

U praksi se diferencijacija najčešće provodi unutar razreda kroz prilagodbu nastavnih sadržaja, načina rada, aktivnosti i vrednovanja [4]. Time se učenicima omogućuje veća uključenost u nastavu, razvija se njihova motivacija te se potiče aktivno sudjelovanje svih učenika. Pokazalo se da je takav pristup posebno važan u razredima u kojima su razlike među učenicima izraženije [8].

Diferencijacija nastave važan je dio inkluzivnoga obrazovanja. Inkluzija ne znači samo da su svi učenici u istom razredu, nego da mogu sudjelovati u nastavi, osjećati se prihvaćeno i imati mogućnost uspjeha [1]. Zato je potrebno prilagoditi način poučavanja, sadržaje i vrednovanje kako bi svi učenici mogli napredovati [9].

Važno je razlikovati jednakost i pravednost u obrazovanju. Dok jednakost podrazumijeva iste uvjete za sve učenike, pravednost znači prilagodbu tih uvjeta kako bi svi imali jednake mogućnosti za uspjeh (OECD, 2012). Diferencijacija upravo to omogućuje jer učitelj može prilagoditi nastavu bez izdvajanja ili etiketiranja učenika.

Zbog svega navedenoga diferencijacija nastave predstavlja važan pristup u svakodnevnom radu učitelja, osobito u razredima u kojima su učenici različitih sposobnosti, iskustava i potreba.

2.2. Romski učenici u obrazovnom sustavu

Romski učenici u brojnim europskim zemljama, uključujući Hrvatsku i Sloveniju, često se suočavaju s nepovoljnijim obrazovnim uvjetima i većim rizikom od školskoga neuspjeha. Razlozi za to su brojni i međusobno povezani, a najčešće uključuju jezične barijere, ograničena predškolska iskustva, socioekonomske uvjete te razlike između obiteljskoga i školskoga okružja [2] [6].

U radu s romskim učenicima važno je imati na umu da oni ne čine homogenu skupinu. Među njima postoje velike razlike u predznanju, iskustvima i načinu učenja. Upravo zato jedinstveni pristupi poučavanju često nisu učinkoviti, dok se fleksibilni i prilagođeni načini rada pokazuju puno uspješnijima.

U praksi se kao posebno važni pokazuju pristupi koji uvažavaju individualna polazišta učenika, postupno razvijaju akademski jezik i potiču samopouzdanje. Takav način rada pomaže učenicima da se lakše uključe u nastavni proces i da postupno napreduju u učenju [3]. Diferencijacija nastave u tom smislu omogućuje učitelju da prilagodi tempo rada, način objašnjavanja i oblike vrednovanja, a da pritom svi učenici ostanu uključeni u zajednički rad razreda.

Važnu ulogu u uspjehu romskih učenika ima i učitelj. Njegova očekivanja, odnos prema učenicima i osjetljivost za njihove potrebe mogu značajno utjecati na njihovu uključenost i napredak. Istraživanja pokazuju da pozitivan i podržavajući pristup učitelja pridonosi boljoj integraciji učenika i njihovoj većoj motivaciji za učenje [1] [9].

Zbog svega navedenoga važno je da učitelj u svakodnevnom radu koristi prilagođene i fleksibilne pristupe poučavanju. Time se ne samo smanjuju obrazovne nejednakosti, nego se i potiče razvoj inkluzivne razredne zajednice u kojoj svi učenici imaju mogućnost sudjelovanja i uspjeha. Zbog navedenih specifičnosti važno je da učitelj u svakodnevnom radu koristi diferencirane pristupe kako bi svi učenici mogli aktivno sudjelovati u nastavi.

4.1. Diferencijacija nastavnih uputa i učnih materijala

Jedan od ključnih izazova u radu s heterogenim razrednim odjelima, u kojima su uključeni i romski učenici, odnosi se na razumijevanje nastavnih uputa i pristup učnim materijalima. Učenici se razlikuju prema razini poznavanja nastavnoga jezika, predznanju i sposobnosti praćenja verbalnih objašnjenja, zbog čega jedinstven način izlaganja uputa često dovodi do nesigurnosti, pasivnosti ili povlačenja pojedinih učenika iz nastavnog procesa. U takvim okolnostima diferencijacija nastavnih uputa predstavlja važan preduvjet za aktivno uključivanje svih učenika u proces učenja.

U prikazanom pedagoškom kontekstu romski učenici pokazivali su poteškoće u razumijevanju složenijih verbalnih uputa te u samostalnom radu s pisanim materijalima koji nisu bili dodatno prilagođeni. Kao odgovor na navedene izazove, nastavne su upute planski pojednostavljene i strukturirane u kraće, jasno oblikovane cjeline. Učiteljica je upute najprije izlagala usmeno, koristeći jednostavniji jezik i kraće rečenice, a zatim ih dodatno potkrijepila vizualnim elementima, poput simbola, crteža ili piktograma. Takav višekanalni pristup omogućio je učenicima lakše razumijevanje zadataka i veću sigurnost u radu.

Učni materijali također su bili diferencirani prema razini zahtjevnosti i obliku. Isti nastavni cilj ostvarivan je kroz različite vrste materijala, primjerice radne listove s vizualnom podrškom, zadatke s djelomično dovršenim primjerima te aktivnosti koje su uključivale manipulaciju konkretnim predmetima. Romski učenici pritom nisu bili izdvajani iz zajedničkoga razrednog rada, nego su koristili prilagođene materijale unutar istih nastavnih aktivnosti kao i ostali učenici. Time se izbjegla stigmatizacija, a istodobno su uvažene njihove specifične obrazovne potrebe.

Posebna pozornost posvećena je provjeri razumijevanja uputa prije početka samostalnoga rada. Učiteljica je poticala učenike da vlastitim riječima preformuliraju zadatak ili ga prikažu kroz konkretan primjer, čime se osiguravalo da su upute razumljive svim učenicima. Takav pristup omogućio je pravodobno uočavanje poteškoća i dodatnu prilagodbu objašnjenja bez stvaranja pritiska na učenike.

Primjena diferencijacije nastavnih uputa i učnih materijala rezultirala je većom uključenosti romskih učenika u nastavni proces, povećanom samostalnošću u radu te smanjenjem frustracije i odustajanja od zadataka. Ujedno se pokazalo da jasnije i strukturiranije upute pozitivno utječu na sve učenike, čime se dodatno potvrđuje vrijednost diferencijacije kao inkluzivnoga pedagoškog pristupa.

4.2. Diferencijacija nastavnih aktivnosti

Diferencijacija nastavnih aktivnosti predstavlja važan element inkluzivne nastavne prakse, osobito u razredima s izraženom heterogenošću učenika. Raznovrsne nastavne aktivnosti omogućuju učenicima sudjelovanje u učenju na način koji je usklađen s njihovim sposobnostima, interesima i tempom rada, pri čemu svi ostaju usmjereni prema zajedničkim nastavnim ciljevima. U radu s romskim učenicima takav pristup ima posebno značenje jer pridonosi njihovoj aktivnoj uključenosti i smanjenju osjećaja neuspjeha.

U praksi se diferencijacija aktivnosti ostvarivala kroz različite oblike rada, uključujući individualni rad, rad u paru i rad u manjim skupinama. Zadaci su bili osmišljeni tako da omogućuju različite razine uključenosti i složenosti, primjerice kroz dodatna pitanja, uporabu konkretnih materijala ili vizualnu podršku. Romski učenici često su uspješnije sudjelovali u praktičnim i iskustvenim aktivnostima koje su im omogućavale učenje kroz djelovanje, manipulaciju i komunikaciju, a ne isključivo kroz pisani izraz.

Suradničko učenje pokazalo se kao osobito učinkovit oblik diferencijacije aktivnosti. Rad u heterogenim parovima ili skupinama omogućio je prirodnu vršnjačku podršku, razmjenu znanja i iskustava te razvoj osjećaja pripadnosti razrednoj zajednici. U takvom su se okruženju romski učenici lakše uključivali u nastavne aktivnosti, iskazivali veću inicijativu i spremnost na sudjelovanje te postupno razvijali jezične kompetencije kroz komunikaciju s vršnjacima.

Važan aspekt diferencijacije aktivnosti bila je i prilagodba tempa rada. Učenicima je bilo omogućeno dodatno vrijeme za izvršavanje zadataka, kao i mogućnost dovršavanja aktivnosti na alternativne načine, primjerice usmenim putem ili kroz praktičnu demonstraciju. Time se smanjivao pritisak na učenike i stvarali su se uvjeti u kojima su mogli pokazati svoje znanje bez nepotrebnih prepreka.

Primjena diferenciranih nastavnih aktivnosti pridonijela je pozitivnoj razrednoj klimi i povećanoj motivaciji svih učenika. Pokazalo se da raznovrsne i fleksibilno osmišljene aktivnosti ne koriste samo romskim učenicima, nego obogaćuju nastavni proces u cjelini te omogućuju učinkovitije ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva u heterogenom razrednom okruženju.

4.3. Diferencijacija vrednovanja i provjeravanja znanja

Vrednovanje i provjeravanje znanja sastavni su dio nastavnog procesa te imaju značajan utjecaj na učenikovu motivaciju, samopouzdanje i odnos prema učenju. U heterogenim razrednim odjelima, u kojima su uključeni i romski učenici, jedinstveni oblici provjeravanja znanja često ne omogućuju svim učenicima da pokažu svoje stvarno razumijevanje i napredak. Diferencijacija vrednovanja stoga je nužna kako bi se osigurali pravedni uvjeti za iskazivanje znanja uz zadržavanje jasno definiranih obrazovnih ciljeva.

U prikazanom pedagoškom kontekstu diferencijacija vrednovanja provodila se kroz raznovrsne oblike provjeravanja znanja te kroz usmjerenost na proces učenja, a ne isključivo na konačni rezultat. Romski učenici često su imali poteškoće s pisanim oblicima provjere, osobito kada su zahtijevali složenije jezične strukture. Kako bi im se omogućilo pravednije iskazivanje znanja, primjenjivani su alternativni oblici vrednovanja, poput usmenoga ispitivanja, praktičnih zadataka, demonstracija znanja i razgovora o naučenome gradivu.

Poseban naglasak stavljen je na formativno vrednovanje koje se odvijalo kontinuirano tijekom nastavnog procesa. Učiteljica je sustavno pratila učenikov rad, napredak i angažman te pružala povratne informacije usmjerene na jačanje razumijevanja i razvoj učenikovih sposobnosti. Takav pristup omogućio je romskim učenicima postupno razvijanje samopouzdanja i osjećaja uspješnosti, budući da su njihovi napori i manji pomaci bili prepoznati i vrednovani.

Diferencijacija se očitovala i u prilagodbi kriterija vrednovanja, pri čemu su ishodi učenja ostali jednaki za sve učenike, dok su putovi njihova ostvarivanja bili prilagođeni individualnim mogućnostima. Učenicima je bilo omogućeno dodatno vrijeme za izvršavanje zadataka te mogućnost ponovnoga pokazivanja znanja nakon dodatnog objašnjenja i vježbe. Time je naglasak stavljen na učenje kao kontinuirani proces, a ne na jednokratnu provjeru znanja.

Primjena diferenciranoga pristupa vrednovanju pridonijela je smanjenju straha od neuspjeha i povećanju motivacije romskih učenika za sudjelovanje u nastavi. Takav pristup pozitivno utječe i na cjelokupnu razrednu zajednicu jer potiče razvoj odgovornosti, samorefleksije i pozitivnoga odnosa prema učenju.

3. Zaključak

Diferencijacija nastave u heterogenom razredu predstavlja jedan od ključnih izazova suvremenoga odgojno-obrazovnoga rada, osobito kada su u nastavne procese uključeni romski učenici s različitim jezičnim, kulturnim i obrazovnim polazištima. Ovim se radom nastojalo prikazati kako diferencijacija, promatrana kao planski i reflektirani pedagoški pristup, može djelovati kao učinkovit alat inkluzije i podrške učenicima u njihovu obrazovnom razvoju.

Na temelju prikazanih primjera iz prakse može se zaključiti da diferencijacija nastavnih uputa, aktivnosti i vrednovanja omogućuje romskim učenicima aktivnije sudjelovanje u nastavi, veću samostalnost u radu te pozitivniji odnos prema učenju. Ključnu ulogu u tome procesu ima učitelj koji pedagoškom osjetljivošću, fleksibilnošću i profesionalnom refleksijom stvara uvjete za učenje u kojima se raznolikost učenika prepoznaje kao pedagoška vrijednost, a ne kao prepreka.

Važno je naglasiti da diferencijacija ne podrazumijeva snižavanje obrazovnih kriterija, nego prilagodbu putova učenja kako bi svi učenici imali pravednu mogućnost ostvarivanja zadanih ishoda. Iako diferencirani pristupi zahtijevaju dodatno planiranje i promišljanje, iskustvo pokazuje da takva ulaganja pridonose kvalitetnijemu nastavnom procesu i pozitivnoj razrednoj klimi. Diferencijacija nastave stoga se potvrđuje kao neizostavan element inkluzivne škole koja nastoji osigurati jednake obrazovne mogućnosti za sve učenike**.**

4. Popis literature

[1.] Ainscow, M. (2016). Struggles for equity in education: The selected works of Mel Ainscow. Routledge.

[2.] European Commission. (2014). Report on discrimination of Roma children in education. European Union.

[3.] Hrvatić, N. (2004). Odgoj i obrazovanje Roma u Hrvatskoj – teorijski pristup i praksa. Društvena istraživanja, 13(2–3), 367–385.

[4.] Kyriacou, C. (2001). Temeljna nastavna umijeća. Educa.

[5.] Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2012). Equity and quality in education: Supporting disadvantaged students and schools. OECD Publishing.

[6.] Šućur, Z. (2010). Obrazovni položaj romskih učenika u Hrvatskoj. Revija za socijalnu politiku, 17(2), 189–212.

[7.] Tomlinson, C. A. (2014). The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners (2nd ed.). ASCD.

[8.] Tomlinson, C. A., & Moon, T. R. (2013). Assessment and student success in a differentiated classroom. ASCD.

[9.] UNESCO. (2017). A guide for ensuring inclusion and equity in education. UNESCO